

TEMA BROJA: SUOČAVANJE – GLOBALNI PROCES

NAJNOVIJA INICIJATIVA ZA USPOSTAVLJANJE KOMISIJE ZA ISTINU U BOSNI I HERCEGOVINI

KONTROVERZE «DEJTON PROJEKTA»

Refik Hodžić

Tajnost procesa, netransparentnost aktera i odsustvo konsultacija naneli su projektu veliku štetu

Bosna i Hercegovina bi uskoro mogla dobiti komisiju za istinu, ili 'komisiju za uspostavu povjerenja', kako su je nazvali sponzori inicijative iz Američkog instituta za mir. Uz zahuktali proces uspostavljanja sudskih institucija koje će moći učinkovito i profesionalno da gone počinitelje ratnih zločina i ozbiljne planove da se donese državni zakon o pravima civilnih žrtava rata i žrtava torture, uspostavljanje komisije za istinu učinilo bi Bosnu i Hercegovinu jedinstvenim društvom u svijetu. Društvom u kojem se istovremeno i sistemski djeluje u najvažnijim oblastima pravde u tranziciji.

Iz navedenog bi se dalo zaključiti da je Bosna i Hercegovina društvo riješeno da se suoči sa zaostavštinom masovnih zločina i sistematskog kršenja ljudskih prava. I da takva riješenost podrazumijeva izgled za ozdravljenje društva i uspostavu novog sistema vrijednosti zasnovanu na pravdi i vladavini prava. Kao i mnogo šta drugo u ovoj zemlji, zvuči previše dobro da bi bilo istinito.

Zlatna koka

Nekoliko dana pomnog praćenja političke scene u Bosni i Hercegovini pokazaće da takva riješenost ne postoji tamo gdje je najpotrebnija – među političarima, liderima koji kreiraju javno mnijenje u zemlji još duboko podijeljenoj po etničkim crtama. Zaostavština rata i ratnih zločina još uvijek je zlatna koka za bosanskohercegovačke političare. Veličanje patnje sopstvenog naroda, minimiziranje žrtava 'sa druge strane', manipulacije brojevima, osjećanjima i statusom žrtava, korištenje jezika mržnje i ideoloških odrednica politike sa početka devedesetih, sve su to elementi prisutni u javnom djelovanju bosanskohercegovačkih političara. Još niko od njih, bez obzira da li dolaze iz vladajućih stranaka ili opozicije, nije usvojio suočavanje sa prošlošću kao prioritet u svom političkom programu.

Prirodno stanje, rekli bi teoretičari, ako znamo da su u postkonfliktnim društvima 'količina i kvalitet pravde' obrnuto proporcionalni djelovanju političkih snaga odgovornih za konflikt i počinjene zločine.

Kako onda objasniti očiglednu proliferaciju različitih ideja i inicijativa sa zajedničkim imeniteljima – pravda i istina? Neke od njih, uključujući i one najambicioznije, poput donošenja zakona o pravima civilnih žrtava rata, razvijaju se pod direktnim pokroviteljstvom državnih institucija. Da li je kombinovani pritisak civilnog društva, medija i međunarodne zajednice ključni faktor koji tjera državu da reaguje? Na primjer, niko ne može zanemariti uticaj filma «Grbavica» na stavljanje statusa žena silovanih u ratu u fokus javnosti, što je za posljedicu imalo najave o izmjenama postojećih zakona kako bi se takvim žrtvama obezbijedile određene beneficije. Nevladine organizacije svojim djelovanjem tjeraju državne institucije na reakciju – očit primjer je popis žrtava rata koji provodi Istraživačko dokumentacioni centar iz Sarajeva. Komisija za Srebrenicu i uspostavljanje Odjela za ratne zločine Suda BiH najbolji su primjeri djelovanja međunarodnih institucija u Bosni i Hercegovini na ovom polju.

Svaki od pojedinačnih primjera pokazuje kako snažan angažman nevladinog sektora i međunarodne zajednice može rezultirati poduhvatima koji, uz sve svoje manjkavosti, pridonose ozdravljenju bosanskohercegovačkog društva.

Paralela

Stanje je najbolje oličeno u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine gdje, da podsjetim, sjedi Borislav Paravac, ratni predsjednik srpskog kriznog štaba u Doboju. Iz Doboja je, za njegovog predsjednikovanja, protjerano cjelokupno nesrpsko stanovništvo a desetine ljudi je zatočeno, mučeno i ubijeno u dobojskim logorima. Ako, ilustracije radi, povučemo paralelu između naše zemlje i Južnoafričke Republike, Borislav Paravac bi, je li, trebao biti bosanski pandan Nelsonu Mandeli ili, makar, F.V. DeKlerku (F.W. De Clerc).

Daleko od javnosti

Inicijativa za osnivanje komisije za istinu trebala bi biti kruna svih sličnih napora jer dolazi iz zajedničkog nastupa političkih partija, međunarodnih sponzora i nevladinih organizacija. Istina o skoroj prošlosti prijeko je neophodna svima u Bosni i Hercegovini kako bi društvo moglo da se okrene budućnosti. To će vam reći svi u ovoj zemlji, i žrtve, i političari, novinari i rudari, profesori i fudbaleri, svi. Pravo je vrijeme za uspostavu mehanizma za utvrđivanje istine. To vjerovatno znaju i inicijatori ideje za uspostavu komisije. Složni smo da nam je takvo što potrebno, postoji spremnost države da uspostavi kompetentno tijelo, tu je i spremnost međunarodnih sponzora da finansiraju rad komisije i učestvuju u njenom radu. Pa u čemu je onda problem?

Ideja o uspostavi komisije za istinu u Bosni i Hercegovini datira iz 1997. godine. Američki institut za mir je tada u saradnji sa Udruženjem građana za istinu i pomirenje inicirao konsultacije o uspostavljanju komisije. Tribunal u Hagu se žestoko usprotivio osnivanju bilo kakvog tijela koje bi ugrožavalo njegov mandat da istražuje ratne zločine, dolazi do svjedoka i prikuplja dokaze. Uticaj Tribunala je bio presudan da tadašnja inicijativa ne odmakne dalje od konsultacija sa političkim i vjerskim liderima.

Ipak, do 2000. godine, Udruženje za istinu i pomirenje uspjelo je obezbijediti svojevrsno zeleno svjetlo od Tribunala nakon garancija da neće biti amnestije, te da rad komisije neće na bilo koji način opstruirati Tribunalove istrage. Sačinjen je nacrt zakona koji je regulisao mandat komisije, vremenski okvir i način izbora povjerenika. Nacrt je prosljeđen tadašnjem ministru za ljudska prava Krešimiru Zubaku, ali nikada nije došao do parlamentarne skupštine zbog izbora koji su na vlast doveli novu/staru garnituru iz nacionalističkih stranaka, nezainteresovanu za uspostavljanje komisije.

Istovremeno, nacrt zakona je razbjesnio udruženja žrtava koja nisu bila konsultovana tokom njegove pripreme. Inicijativa i ljudi iz Udruženja za istinu i pomirenje su žestoko napadnuti zbog mandata komisije i odredbe po kojoj će povjerenici komisije imati prihode najplaćenijih javnih službenika, sudija Ustavnog suda. Predstavnici udruženja optužili su inicijatore za 'pokušaj da zarade na njihovoj nesreći'. Činilo se da je inicijativa mrtva.

Međutim, u januaru ove godine, nevladina organizacija «Dayton Project» izdaje saopštenje u kojem se kaže da je Parlament Bosne i Hercegovine oformio radnu grupu sastavljenu od predstavnika osam političkih partija čiji zadatak je izrada nacrt zakona o Komisiji za istinu. Saopštenje nije ponudilo bilo kakve detalje osim imena članova radne grupe i kategorisanja «Dayton Projecta» kao svojevrsnog sekretarijata zaduženog za «logističku podršku inicijativi». Iako su do javnosti dopirale glasine o užurbanim aktivnostima Američkog instituta za mir na uspostavljanju radne grupe, razgovorima koje su sa predstavnicima političkih partija i drugim «uticajnim ljudima» daleko od očiju i ušiju javnosti vodili Donald Hejs (Donald Hays), Bil Stojbner (Bill Stuebner) i Nil Kric (Neil Kritz), ovo saopštenje bilo je prvo službeno pominjanje inicijative. Uslijedile su žestoke reakcije javnosti.

U pokušaju da dođe do bilo kakvih informacija o uspostavljanju komisije, Centar za slobodan pristup informacijama, nevladina organizacija iz Sarajeva, obratio se Parlamentu Bosne i Hercegovine, osnivaču radne grupe. Međutim, u odgovoru iz Parlamenta stoji da takva radna grupa nije formalno osnovana te da se za sve informacije treba obratiti «Dayton Projectu».

U istraživanju teme najdalje su otišli mediji. Magazin 'BH Dani' a potom i BIRN. Ovi mediji su objavili da iza inicijative stoji Američki institut za mir koji je inicirao okupljanje radne grupe, uglavnom se oslanjajući na uticaj bivšeg zamjenika Pedija Ešdauna (Paddy Ashdown), Donalda Hejsa. Nil Kric, jedan od najpominjanijih članova Instituta, ogradio se rekavši da je inicijativa «u potpunosti bosanskohercegovačka» a da su on i drugi predstavnici međunarodne zajednice samo «konsultanti». Međutim, ovu tvrdnju pobio je jedan od članova radne grupe ustvrdivši da se «uopšte ne radi o lokalnoj inicijativi, nego da su inicijativu međunarodnih organizacija prihvatile političke partije».

Objavljeni su i neki detalji o mandatu komisije predviđenom u nacrtu zakona. Prema ovim napisima komisija bi u roku od dvije godine nastojala ostvariti nekoliko ciljeva: Prvi zadatak je ustanoviti broj i identitet žrtava, uključujući nestala lica, lica koja su umrla, pretrpjela fizičke povrede, bila mučena, seksualno zlostavljana, protuzakonito zatvarana, deportovana ili na neki drugi način prisilno preseljena ili spriječena da napuste područje, te popis lokacija i datuma dešavanja. Također bi trebali utvrditi broj i identitet vojnih lica koja su poginula, ranjena ili nestala tokom rata, te lokacije masovnih grobnica, podatke o uništavanju vjerskih i kulturnih spomenika, te podatke o uništavanju i nezakonitom prisvajanju privatne imovine.

Drugi zadatak je istražiti okolnosti koje su dovela do "stvaranja etničkog nepovjerenja i nerazumijevanja". Treći je ustanoviti "uloge i moralnu odgovornost pojedinaca, organizacija i institucija koji su svojim djelovanjem, ili nedjelovanjem, potpomagali ili pak spriječili kršenja ljudskih prava". Četvrti cilj je ustanoviti "ulogu relevantnih aktera izvan Bosne i Hercegovine koji su svojim djelovanjem ili nedjelovanjem potpomogli nasilje". I na kraju, komisija bi trebala ustanoviti "postojanje i djelovanje

pojedinaца koji su odbili učestvovati u progonu i mučenju... i koji su unatoč opasnosti po lični život zadržali osjećaj za humanost". Nakon istraživanja, komisija bi trebala "omogućiti javnosti... da se upozna sa nastalim događajima i počinjenim nasiljima". Na osnovu otkrića, komisija bi "preporučila neophodne mjere u smislu rješavanja počinjenih nasilja i sprječavanja njihovog ponavljanja u budućnosti".

Uz to, objavljeni su i drugi detalji o izboru članova komisije, načinu njihovog imenovanja i odnosu sa sudskim institucijama. Osim ovih napisa, detalji o uspostavljanju komisije su ostali daleko od javnosti. Jasno je da je mnogo toga već dogovoreno među predstavnicima osam političkih partija koji čine radnu grupu.

«Nevin dok se ne dokaže suprotno»

Udruženje porodica nestalih «Izvor» iz Prijedora je reagovalo sa konsternacijom na činjenicu da je jedan od članova radne grupe Mile Mutić, bivši direktor lokalnih novina i radija i član SDS-ovog ratnog kriznog štaba. U presudi predsjedniku ovog tijela, Milomiru Stakiću sudije Tribunala u Hagu opisale su i Mutićevu ulogu u kampanji progona nesrpskog stanovništva. Prema tumačenju jednog od zagovornika inicijative Mutić je «nevin dok se ne dokaže suprotno», te ga nepostojanje sudskog procesa za ratne zločine kvalifikuje za učešće u radu radne grupe. Tako smo dobili situaciju u kojoj zakon o komisiji za istinu pripremaju, među ostalima, osobe umiješane u zločine koje komisija treba da istražuje.

Tako bi najvjerojatnije i bilo da «Izvor» nije istrajavao u svojim zahtjevima da se Mutić izbacila iz radne grupe, istovremeno tražeći transparentnost rada radne grupe i uključivanje žrtava u proces izrade nacrtu zakona. Mutić se povukao, ali inicijatori projekta nisu promijenili ništa u svom odnosu sa javnošću. Dogovori oko nacrtu zakona su se nastavili u tajnosti.

O konsensu treba konsultovati celo društvo

Udruženja žrtava su ponovo reagovala sa ogorčenjem, tražeći uključivanje u proces izrade nacrtu zakona. Grupa nevladinih organizacija, uključujući najbrojnija udruženja žrtava tražila su obustavu procesa i njegovo vraćanje na početnu tačku. Predstavnici međunarodnih organizacija su podijeljeni na one koji misle da je to dobra ideja, da je ovo pravi trenutak za osnivanje komisije i na one koji smatraju da uspostavljanje tako važnog mehanizma ne može da bude inicirano izvana, da je presudno da inicijativa dođe iz bosanskog društva.

Tako je čitav proces uronio u kontorverzu i prije nego što je bosanskohercegovačka javnost dobila priliku da ga razmotri. Sa sigurnošću se može reći da su tajnost procesa, netransparentnost aktera i odsustvo konsultacija nanijeli veliku štetu najnovijoj inicijativi za uspostavljanje komisije za istinu u Bosni i Hercegovini.

Uspostaviti istinu o ratu u Bosni i Hercegovini nemoguće je bez izvornog konsenzusa u društvu da je to potrebno uraditi. Takav konsenzus možda već postoji, samo treba pitati, treba konsultovati društvo, njegove različite segmente, provesti javnu raspravu u kojoj će građanima ove zemlje biti pružena prilika da kažu da li žele komisiju ili neki drugi oblik mehanizma za utvrđivanje istine.

Tek tada će na red doći pitanja o mandatu takvog tijela, ovlastima, o tome da li će ono utvrđivati historijske činjenice o uzrocima konflikta ili će biti forum za žrtve da govore o zlu koje im je nanoseno, o potrebi da se utvrđivanju istine pristupi regionalno, uz učešće institucija i organizacija van Bosne i Hercegovine i o mnogobrojnim drugim aspektima presudnim za uspjeh takvog poduhvata.

Najgore što se može dogoditi je da komisija bude osnovana uprkos protivljenju dobrog dijela javnosti, da njen rad bude ispolitiziran, iskorišten u predizbornim prljavim tučama, a rezultati na kraju odbačeni od većine građana. Tako bi bilo onemogućeno uspostavljanje sličnog mehanizma u budućnosti, kada unutrašnja potreba bosanskohercegovačkog društva za prihvatanjem jedne verzije događaja iz nedavne prošlosti bude dovoljno snažna da iznjedri autentičan mehanizam. Mehanizam čiji bi glavni uspjeh morao biti prihvatanje istine jer to je najpotrebnije našem društvu.

Potreba za «da nas se pita», da učestvujemo u uspostavljanju institucija koje se bave našom tragedijom ogromna je. To bi trebali imati na umu akteri bilo kakve inicijative koja za imenitelj ima tako teške i značajne pojmove poput istine i pravde.